

JOAN SOLÀ (1940-2010) I EL SEU LLEGAT

GEMMA RIGAU

Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana
gemma.rigau@uab.cat

La mort ens ha privat d'en Joan Solà, del seu entusiasme, de la seva companyia, dels seus consells, de les seves rialles, de la seva contundència i exigència. Ens n'ha privat a tots, a la seva família, als amics, als col·legues que treballàvem o havien treballat amb ell, als alumnes, als seus lectors... El que volem recordar aquí és que no ha pas mort tot ell, que hi ha una bona part d'en Joan Solà que la mort no ens ha pogut sostroure. En Joan Solà se n'ha anat, però ens deixa un llegat transcendental.

Què ens deixa en Joan Solà? A nosaltres no ens correspon parlar de l'estimació i la tendresa que sentia per la seva esposa, l'Adelaida, i per les filles ni dels molts records que els ha deixat i que les acompanyaran sempre. Aquí hem de parlar del llegat d'en Joan Solà als seus conciutadans, a la societat catalana. Què ens llega, doncs? Segur que ens deixa molt més del que ara podem copsar. Ens centrarem, doncs, en alguns aspectes d'aquest llegat. Parlarem de l'obra que en Solà ens deixa escrita. Juntament amb aquesta obra ens deixa la metodologia que emprava a l'hora d'investigar, d'ensenyar i de divulgar, és a dir, ens deixa una manera de treballar, la seva, que en molts punts és modèlica. Ens ofereix també un model de comportament cívic, una manera de ser ciutadà, que és exemplar. I podem afegir-hi que —sense pretendre-ho— ens ha donat una última lliçó, amb la manera com va acceptar la malaltia i va saber conviure-hi.

1) Efectivament, en Joan Solà ens deixa una obra extensa i útil. Si el seu ofici hagués estat un altre, no sabríem el que ara sabem sobre la nostra llengua i sobre l'obra dels lingüistes catalans.

a) En Joan Solà ens deixa molt més ben descrita la llengua contemporània de com ell la va trobar. Són una bona colla les obres gramaticals de Solà que podem citar, començant pels seus dos volums d'*Estudis de sintaxi* dels anys setanta que tanta importància van tenir per als universitaris, per als professors de català i per als correctors i assessors lingüístics d'aquella època, tot i que no eren obres fàcils de llegir a causa de la seva esquemàtica expositiva. Podem continuar amb el llibre *Qüestions controvertides de sintaxi catalana* (de 1987), una obra que recull quatre treballs sobre temes que no va parar mai d'estudiar, com ara l'ús de *ser* i *estar*, de *per* i *per a* o les frases clivellades, que tracta en un capítol que titula juganerament «Ara ja sé el que no sé». Hem de citar també la *Sintaxi generativa cata-*

lana (de 1986) escrita amb Sebastià Bonet, obra que, segons deia, l'havia fet patir molt per culpa del rigor que imposa la teoria que seguien, la de la lingüística chomskiana. També hem de parlar del llibre *Sintaxi normativa: Estat de la qüestió* (1994), on presentava la llista de les qüestions sintàctiques que més l'inquietaven i que considerava que necessitaven clarificació, il·lustrades amb exemples procedents de fonts diverses (literàries, de la ràdio, del carrer, del català antic, etc.) i amb informació detallada de les construccions equivalents en altres llengües romàniques. Però sobretot —sobretot— hem de destacar els tres volums de la *Gramàtica del català contemporani* (publicada el 2002 i revisada el 2008).

Tot i les aportacions de Fabra, Alcover, Coromines, Moll, Sanchis Guarner, Badia i Margarit i dels investigadors actuals, no disposàvem de prou estudis monogràfics sobre l'estructura de la llengua catalana per poder-nos comparar amb altres llengües europees. Solà va aconseguir, quan va decidir dirigir la *Gramàtica del català contemporani*, deixar la llengua ben descrita i amb això ens va col·locar al mateix nivell que les altres llengües de cultures potents. Els tres volums de la *Gramàtica del català contemporani* no tenen res a envejar als tres volums de la *Grande grammatica di consultazione* de l'italià, als tres de la *Gramàtica descriptiva de la llengua espanyola* o a *The Cambridge Grammar of the English Language*. Totes aquestes, que són obres col·lectives com la *Gramàtica del català contemporani*, són de finals del segle passat. La catalana és l'única que, a més dels aspectes morfològics i sintàctics, cobreix també els aspectes fonològics i fonètics de la llengua.

En Joan Solà era ben conscient que la *Gramàtica del català contemporani* és una gran obra. Ho va dir a la Laura Borràs quan l'entrevistà per a la revista *Òmnium* la tardor del 2009:

Aquesta gramàtica és el meu orgull personal més gran, perquè m'ha costat uns esforços impossibles d'explicar, però també m'ha donat satisfaccions igualment impossibles de verbalitzar. I, a més a més, m'ha fet fer un salt qualitatiu en la meva coneixença de la lingüística, de les persones, del tarannà humà..., que m'ha transformat la vida. Per tant, aquesta gramàtica és per a mi l'objecte més apreciat de tot el que he arribat a fer.

b) Ara bé, en Joan Solà no es va parar aquí, sinó que ens deixa també més ben estudiada, ordenada i detallada la nostra tradició filològica i lingüística. Penseu en el valor i l'energia que suposen els volums (set dels quals ja són al carrer) que recullen i analitzen l'obra completa de Pompeu Fabra. Només dues persones amb l'empenta d'en Joan Solà i d'en Jordi Mir podien atrevir-s'hi. En Solà també ens deixa bons estudis sobre l'obra de Coromines, i una *Història de la lingüística catalana (1775-1900)* escrita amb en Pere Marcet, una altra obra monumental que va comportar molts anys de feina. Es tracta de dos volums al servei dels investigadors que recullen tots els treballs realitzats sobre el català els segles XVIII i XIX.

c) Hi ha encara un altre fet molt important: en Solà ens deixa encarrilada la nova sintaxi normativa de l'Institut d'Estudis Catalans, que està previst que quedi enllestida pròximament. En Joan Solà ha estat el ponent (o primer redactor) de més de la meitat dels capítols de sintaxi i ha estat fins a principi del curs 2010-2011 un membre activíssim de la Comissió de Gramàtica de l'IEC. Aquesta no és una feina fàcil, sobretot si es vol fer com l'ha fet ell, que sempre ha volgut que la prescripció es fonamentés en la descripció gramatical i que fos respectuosa amb els grans dialectes. En Solà no entenia el treball normatiu si no es basava en un treball descriptiu rigorós i en el coneixement de l'evolució del català i de les llengües romàniques. Considerava que per a poder prescriure cal conèixer bé la llengua. Tenia clar que s'han d'actualitzar alguns aspectes de la normativa i fer-la propera als joves. Era molt decidit el seu interès per treballar per a les noves generacions. També ha volgut fer una gramàtica pancatalana, que respecti els grans dialectes en els aspectes sintàctics. Però deia i repetia que a la llengua no la salvaran ni la gramàtica ni la normativa: la salvarà l'ús.

d) En Solà estudiava el que veia que feia falta investigar, recollir, analitzar. A vegades més per obligació que per gust. Gràcies a gent com ell els altres que anem immediatament tot darrere podem dedicar-nos a una sola branca de la lingüística o de la gramàtica o a un aspecte de la història del català. Ell omplia forats. En això seguia en Coromines i en Fabra.

2) En Joan Solà, a més de l'obra extensa que acabem de repassar, ja hem dit que ens deixa també com a llegat una metodologia, una manera d'investigar, d'ensenyar i de divulgar.

a) Com a investigador, a vegades va treballar sol, com tants altres filòlegs i lingüistes. En aquests casos, els seus referents eren els grans mestres (principalment Fabra i Coromines). A en Joan Solà la feina no l'espantava. Era un pagès bell-lloquí preparat per a la vida dura. De fet, tenia la capacitat de treball d'en Coromines, capacitat que ell tant admirava i que etiquetava d'increïble. Com que tendia a ser exhaustiu en la recollida de les dades i en l'anàlisi que en feia, aconseguia anar més enllà del que les gramàtiques solen tractar i feia patent el que no encaixava en les descripcions tradicionals. Per aquesta raó, els seus treballs resultaven tan originals. Tanmateix, en Joan Solà també va saber entendre que avui dia una persona sola no pot emprendre segons quines obres. I menys quan a les universitats dels territoris de parla catalana hi ha un bon esplet de lingüistes. El cas és que no tothom en sap, de treballar en equip, de coordinar. Per a poder-ho fer, cal creure-hi. I en Solà creia intuïtivament en allò que els genetistes anomenen «la intel·ligència de la col·laboració». Estava convençut que la intel·ligència que emergeix d'un grup de persones que col·laboren és més gran que la suma de les intel·ligències individuals.

Però per a poder ser director d'una obra gran cal també que els altres et reconguin l'autoritat, com també cal que qui dirigeix tingui clar que no és només el capatàs d'una brigada. La direcció demana poder de seducció, ser apassionat i

convincent, però alhora exigeix ser ordenat i ser el primer a arromangar-se. I demana també humilitat, saber escoltar i saber refer el camí, si cal. En aquest punt podem assegurar que en Joan Solà ha fet escola: sense pretendre-ho es va convertir en una autoritat. Els especialistes, els experts, el van seguir totes i cada una de les vegades que es va proposar fer una obra gran, com ara la *Gramàtica del català contemporani* i les *Obres Completes de Pompeu Fabra*, per citar les més vistoses i complexes de les empreses que li han comportat treballar en equip. Per a la *Gramàtica del català contemporani* va mobilitzar una seixantena d'especialistes i una trentena per a les *Obres Completes de Pompeu Fabra*. Però a principi dels anys vuitanta en Solà ja havia coordinat una sèrie de set monografies per al públic universitari que van ser editades per Enciclopèdia Catalana.

b) Des del punt de vista de la docència també ens ha deixat una manera d'ensenyar, d'engrescar i de guiar amb rigor, sense regalar res. Va ser sempre un professor afable i un exprofessor accessible que atenia els assessors, els correctors i els ensenyants de secundària i els escoltava, els orientava. En aquest aspecte també podem dir que en Joan Solà ha fet escola: Ha estat mestre de diverses generacions de filòlegs. Els seus deixebles no eren pas com aquells universitaris del XIX i gran part del segle XX que continuaven lligats als temes de recerca del mestre i que l'acompanyaven a classe com els escolans acompanyen a l'altar el capellà i, si calia, li duïen la cartera. No! El mestratge d'en Solà és diferent. Com escrivia el 28 d'octubre de 2010 en Ricard Fité, coordinador lingüístic de l'edició catalana de *El Periódico*, «en Solà atenia als que treballen a les trinxeres lingüístiques» (es referia als assessors i correctors). «El model de llengua que s'ha consolidat als mitjans deu molt a en Joan Solà i als seus textos», afegia en Fité.

En Solà també es preocupava pels problemes dels ensenyants. Estava sempre disposat a participar als cursos dels col·legis de llicenciats i de les escoles d'estiu i organitzava cicles de conferències sobre temes apropiats a l'ensenyament de la llengua. En Joan Solà practicava generosament allò que ara les autoritats universitàries en diuen «transferència del coneixement». Ell no necessitava etiquetes, anava on el sol·licitaven a transmetre el que sabia, a ajudar a reflexionar i a resoldre els problemes que la docència o la professió plantejaven. I és així com va fer escola.

3) Tanmateix, la influència d'en Solà no queda aquí. Com escrivia en Josep Murgades a *El Punt* (3.XI.2010), «el seu llegat és saó de nous professionals i exemple de ciutadans». En Joan Solà ha estat un divulgador carismàtic i polemista. A la seva secció del suplement *Cultura* de l'*Avui* —i abans en altres diaris—, hi ha parlat de tot, però sempre s'hi veu el seu compromís amb la llengua, amb la cultura i amb la terra. Hi parla de lingüística, de curiositats dialectals, de publicacions recents —tant de tipus professional com literàries—, d'esdeveniments culturals, de viatges, hi fa comentaris preocupats sobre la situació de la llengua i també hi desgrana qüestions rebuscades de sintaxi. Però, com que hi posava passió i traspuava proximitat, feia que els lectors se sentissin implicats en els seus descobriments i en els seus dubtes i solucions.

A través dels escrits als diaris, Solà ens mostra una manera de ser ciutadà compromès, de ser persona, de defensar la llengua i el país. Allà no era només un lingüista: era un ciutadà que a vegades demana accions polítiques decidides. No demana sacrificis, demana coherència. «Els polítics han de fer que recuperem la confiança en nosaltres mateixos», escrivia. El preocupava molt la inseguretat dels parlants a l'hora de fer servir la llengua i la degradació de l'idioma. I insistia que el problema del català no té *res a veure* ni amb l'ortografia ni amb la gramàtica ni amb el lèxic, sinó amb la situació social i política de la llengua.

«No sóc sociolingüista —deia a en Lluís Bonada a *El Temps* (juny de 2009)— però amb els anys he constatat que la vida de la llengua depèn cada cop més de la vida social que de la gramàtica». I en una entrevista amb la Rosa M. Piñol a *La Vanguardia* (17.VI.2009) afirmava: «La meua visió del català no és catastrofista, ni pessimista, ni optimista: Sóc un ciutadà informat que opina sobre la llengua i a vegades amb contundència». «Com a poble necessitem solvència política i solvència lingüística. Cal que el català sigui una llengua útil i necessària», repetia sovint. «Aquesta llengua no vol sentir-se inferior a cap altra», va dir molt clarament als parlamentaris catalans el dia que el van convidar al Parlament de Catalunya.

Quan durant el seu discurs d'investidura com a doctor *honoris causa* a la Universitat de Lleida ens deia que els tres lingüistes que més l'havien impressionat i més l'havien ajudat a formar-se eren Pompeu Fabra, Joan Coromines i Noam Chomsky, ho deia perquè, a més de ser tres lingüistes que obliguen a tenir en compte els múltiples aspectes del llenguatge humà, considerava que tots tres eren persones intel·lectualment i cívicament compromeses i honrades. I també els admirava per això.

Sense renunciar a l'exercici del seu esperit crític i inconformista, quan calia acceptava el compromís. N'és mostra el fet que fos vicepresident de l'Institut d'Estudis Catalans.

4) Al que hem dit fins ara hi hem d'afegir una altra lliçó que ens ha donat en Joan Solà. Ens ha mostrat com se'n pot anar un d'aquest món, com es pot sortir d'escena, amb elegància. Penseu en l'article de comiat que va escriure a l'*Avui* «Adéu-siau i gràcies» (21.X.2010) o en l'*Última lliçó* a la seva universitat (2.VI.2009). Va treballar fins a l'últim moment, sense lamentar-se mai dels mals que va haver de suportar, que van ser uns quants. Quan en parlava, dels mals, que no era gaire sovint, en feia una descripció objectiva, com si es tractés d'una característica més de la seva persona que en aquell moment calia tenir en compte. I prou. En el fons estava tranquil. Ja havia fet molta de la feina que podia fer (així li ho va dir al president de la SF —l'Isidor Mari— poc abans de morir).

A més, havia rebut reconeixements institucionals i populars i els havia sabut encaixar i agrair. Va ser investit doctor *honoris causa* per la universitat de la seva terra (la UdL) el 7 maig de 2009. Al cap de ben poc li va ser concedit el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes que atorga Òmnium Cultural i tot seguit fou invitat a dirigir la paraula als membres del Parlament de Catalunya (va ser el pri-

mer ciutadà que ha estat convidat a parlar-hi). El juny de 2010 va rebre un llibre d'homenatge dels seus col·legues i amics del ram, en què uns com a exalumnes esdevinguts professors i uns altres com a col·laboradors científics més directes, tot comentant la manera de treballar d'en Solà i amb en Solà, dibuixen el perfil d'aquest filòleg i lingüista. I podem afegir-hi, entre aquests accions de reconeixement que ell entenia que anaven més enllà d'un homenatge i d'un afalac, la creació i la primera edició del «Premi internacional de recerca en Filologia Catalana Joan Solà» (premi promogut per la Universitat de Lleida, l'Ajuntament de Bell-lloc d'Urgell i altres entitats lleidatanes i l'Institut d'Estudis Catalans). Va tenir, doncs, una vida plena i fructífera fins al final.

Certament, en Joan Solà hauria pogut fer seves les paraules d'Horaci a l'Oda III. 30:

He donat fi a un monument més durador que el bronze i més alt que la règia mola de les piràmides, un monument que ni la pluja rosegadora ni la desfermada tramuntana no podran destruir, ni tampoc no ho podrà fer la incompatible successió dels anys ni el pas del temps fugisser. No moriré pas tot jo; una gran part de mi se sostraurà a Libitina [la Mort]. (Horaci, *Odes i Epodes*. Traducció de Josep Vergés, Fundació Bernat Metge, 1978).

I a tots nosaltres ens toca ara treure partit d'aquest llegat tan ric que ens ha deixat en Joan Solà i fer-lo fructificar amb saviesa i valentia.